

seeks to argue for the existence of an ancient master narrative comparable to the *Alexander Romance* that bound together the different episodes in a coherent story (p. 304-5). This raises a series of questions and objections: why has not that book been preserved? Could this book influence on *Alexander Romance*? In any case, there are so many similarities between Seleucus' legend and the *Alexander Romance* that this theory cannot be rejected. In a word, this question is doomed to repetition.

The book concludes with six appendices that allow the author to discuss further certain issues raised in the context of his study.

All in all, as we have stated before, legends have traditionally been poorly

valued by some scholars. However, this work is able to demonstrate that some aspects of Seleucus' history considered as true (the escape of Seleucus from Babylon) are legends, and behind these legends there are important elements of historical value. This book will be a source of inspiration for scholars not only interested in the *Diadochoi*, given that it is especially useful for every issue related to ancient Macedonia, the Hellenistic period and traditional narratives in antiquity.

Antonio Ignacio Molina Marín
Universidad de Alcalá de Henares

ARNAU DE VILANOVA

Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia, XIII: Speculum medicine

Edició, prefaci i comentari introductor de Michael R. McVaugh

Barcelona: Fundació Noguera / Universitat de Barcelona, 2018, 448 p.

ISBN 978-84-1303-042-5

La col·lecció que edita les obres mèdiques completes d'Arnau de Vilanova (*Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia = AVOMO*), que durant les últimes quatre dècades ha estat, gràcies al seu rigor i qualitat, la principal referència en el món dels estudis arnaldians, ha publicat finalment un volum —el XIII— dedicat a l'*Speculum medicine*, l'escrit més ambiciós del mestre català. No ha estat senzill aconseguir-ho. Tal com s'explica al prefaci del volum, la realització d'aquesta tasca s'ha anat posposant al llarg dels anys, ja que el comitè editorial, a causa de les colossals dimensions de l'obra —unes 90.000 paraules, més del doble que qualsevol altra— i la seva extrema complexitat —abraça tota la medicina d'Arnau i és, donant sentit al seu títol, un reflex del conjunt de la teoria mèdica europea del començament del segle XIV—, no acabava de trobar la manera adequada de

plantejar el projecte a un sol investigador. La decisió definitiva, motivada pel fet que el programa general d'edicions s'apropava al seu final, ha estat presa amb coherència, i l'excel·lent volum que n'ha resultat així ho certifica. La labor ha pertocat a Michael R. McVaugh, il·lustre historiador de la medicina medieval i un dels principals impulsors dels *AVOMO*. Aquesta vegada no s'ha dut a terme una edició completa i crítica del text, sinó que s'ha optat per establir-lo a partir de les lliçons d'alguns dels millors manuscrits conservats, que han estat seleccionats després de col·locar uns quants passatges de l'obra.

L'estudi introductor de l'obra, magníficament organitzat, està dividit en tres grans blocs. El primer tracta sobre tot allò relacionat amb la composició dels últims escrits mèdics d'Arnau, entre els quals l'*Speculum* ocupa un lloc preminent. Segons

McVaugh, sembla evident que aquesta obra hauria estat confeccionada a la darrera dècada de la seva vida —és a dir, entre 1301 i 1311—, perquè conté múltiples referències a unes altres obres seves, entre les quals trobem el comentari sobre el primer aforisme hipocràtic (*Repetitio super aphorismo Hippocratis “Vita brevis”*), editat al volum XIV dels *AVOMO*, que data de la primavera de 1301. És possible, no obstant això, una concreció més gran? McVaugh demostra que sí: sabem que entre 1301 i 1305 Arnau va estar ocupat per diversos conflictes i debats teològics que el feien viatjar constantment de Catalunya cap a la cort pontifícia, i en tal context hauria resultat complicat trobar prou calma i concentració per redactar una obra de la dimensió de l'*Speculum*; també sabem que a partir de 1309 torna a lliurar-se a una activitat gairebé frenètica, aquesta vegada com a agent de la diplomàcia reial, cosa que duraria ja fins a la seva mort l'any 1311, i aquesta situació tampoc hauria estat la més adient per poder-se dedicar al treball tenaç que requeria l'obra. Per tant, podem situar la composició de l'*Speculum* entre els anys 1306 i 1308, que són aparentment silenciosos en la vida del metge català. Per consolidar encara més aquesta afirmació, McVaugh aporta la referència a una carta de 1308 que el rei Jaume II adreça a Arnau per reclamar-li —sembla que per segona vegada— «la nova obra que heu redactat, intitulada *Speculum medicine*, per a la conservació de la nostra salut». Pel que fa al lloc on Arnau l'hauria escrit, tot apunta a la ciutat de Montpeller, en la qual no solament hauria trobat la comoditat d'un indret que ja li era familiar, sinó que, a més, hi hauria tingut la possibilitat de consultar l'ampli ventall de textos mèdics que l'*Speculum* exigia, així com un clima favorable per debatre les seves idees amb altres acadèmics. Precisament un d'aquests acadèmics, tal com apunta McVaugh, hauria estat Bernat de Gordon, cèlebre professor a la universitat montpellerina, amb qui Arnau mantenia una notòria rivalitat. Bernat, a finals de 1305, havia conclòs el *Lilium medicine*, una extensa obra sobre medicina general

que va tenir un èxit esclatant dins els cercles intel·lectuals, en la qual es prenia el gust d'atacar el seu contrincant català mitjançant les controvèrsies que aquest tenia en l'àmbit teològic, fent menció, en parlar de les malalties mentals, d'aquells que «els sembla que són profetes i que estan inspirats per l'Esperit Sant, i comencen a profetitzar i a predir els esdeveniments futurs, sigui de l'estat del món, sigui de l'Anticrist». Resulta versemblant, doncs, que Arnau assumís aquesta fita mèdica de 250.000 paraules —i l'atac cap a la seva persona— com un mòbil més per impulsar la composició de l'*Speculum*, la seva pròpia obra cabdal.

El següent bloc de l'estudi introductorï tracta del contingut de l'*Speculum*. Com ja he exposat al principi de la present ressenya, l'*Speculum* recull l'essència de la medicina arnaldiana i és un complex testimoni de l'ambició de la medicina del seu temps. Per organitzar-ne el contingut, Arnau segueix el model de la *Isagoge* de Johannitius, segons la qual la teoria mèdica es dividia en tres: el coneixement de les *res naturales*, que eren els constituents del cos humà essencials per al seu funcionament; les *res non naturales*, que no formaven part de la naturalesa humana, però que afectaven el processos de la vida i condicionaven la salut, i les *res contra naturam*, que eren allò contrari al cos humà, és a dir, la malaltia i les seves causes i conseqüències. Dit d'altra manera: fisiologia, terapèutica i patologia, respectivament. En aquest punt, McVaugh procura ressaltar les innovacions d'Arnau i demostrar perquè l'*Speculum* és una obra tan rellevant. Explica, per exemple, que Arnau separava la medicina de la filosofia natural. Tenia molt clar que l'objectiu de la teoria mèdica era impulsar el coneixement sobre la salut i el cos humà que calia guarir, i no pas el coneixement sobre el món natural; no interpretava la medicina com una part de la veritat filosòfica, sinó que més aviat creia que l'especulació teòrica no era en absolut necessària per a la bona pràctica mèdica. Una altra aportació interessant la trobem en la definició de les *res no naturales*, que per

a Arnau eren el *continens* (és a dir, l'aire i el vestit), l'exercici i el repòs, els *complexionata*, el son i la vigília, la plenitud i el buit, i les emocions. La substitució dels tradicionals menjar i beguda (*cibus et potus*) per la nova categoria dels *complexionata* és el que constitueix la innovació arnaldiana; una categoria que inclou tot allò del món natural amb què un cos sa es podia trobar, fos menjant, bevent o tocant. D'aquesta manera, introdueix també els medicaments i els verins dins aquesta categoria, i dedica una part considerable de l'obra a detallar l'acció medicinal i les possibles combinacions i alteracions d'aquestes: si en l'edició renaixentista de 1504 l'*Speculum* ocupa 178 columnes de text, n'hi ha 83 que corresponen als *complexionata*. Per al mestre català, doncs, no era una qüestió menor. Malgrat tot, sembla que la seva aportació no va tenir gaire acceptació entre els seus successors a Montpeller. McVaugh recorda, a manera d'exemple, Gerard de Solo, un professor de la generació posterior a Arnau que acostumava a seguir els preceptes del mestre català; en el seu comentari a la *Isagoge*, però, va optar per obviar els *complexionata* i tornar als anteriors *cibus et potus*. Una mostra més, sens dubte, de la peculiaritat del pensament arnaldia dins la medicina de la seva època.

En el tercer i darrer bloc de l'estudi introductori, McVaugh valora el significat de l'*Speculum* dins la carrera d'Arnau. Fa referència, entre altres coses, a les lectures fonamentals per comprendre l'abast de l'obra, que coincideixen —i no és casualitat— amb els llibres esmentats en la butlla papal de 1309, en la qual el papa Climent V regulava el currículum dels estudiants de medicina a Montpeller, i també a les citacions d'altres obres del propi Arnau dins l'*Speculum*, que no hi eren només per impressionar o per recordar que ja havia tractat aquell tema amb anterioritat, sinó que sempre remetien a una explicació més extensa i concreta d'allò que s'estava tractant. També aprofita, en aquest mateix bloc, per insistir de nou en la visió instrumentalista que el mestre català tenia de la medicina, com també

en la importància que ell donava a les circumstàncies de cada cas: el metge havia de tenir presents les regles universals, sí, però també havia de ser capaç d'adaptar-les a cada situació. Per cloure l'estudi, McVaugh repassa la recepció que va tenir l'*Speculum* durant els segles posteriors a la mort d'Arnau, que no va ser, malauradament, l'esperada per l'autor. Si bé és cert que els metges del segle XIV i XV van emprar-lo com a font ocasional de consells pràctics, també ho és que no va esdevenir el manual de referència per a la instrucció mèdica que el metge català havia pretès que arribés a ser.

Pel que fa a l'edició del text, tal com ja he comentat, s'ha optat per realitzar només l'edició crítica d'alguns passatges, mitjançant la qual s'han escollit els manuscrits que han servit de base per al contingut definitiu. Considero, veient la magnitud i la complexitat de l'obra, que ha estat un gran encert per part de McVaugh. A més a més, el volum dels passatges col·locacionats, tot i representar només un 5% del total de l'obra, s'estén fins a les 4.150 paraules, que no és un nombre que es pugui menystenir, si tenim present que l'editor ha utilitzat 22 manuscrits i dues de les primeres edicions impreses del text. També cal destacar l'esforç que duu a terme McVaugh a l'hora de presentar l'estructura de l'*Speculum*. Sembla que Arnau, malgrat que deixi alguns espais en blanc per a les rúbriques dels capítols, no va acabar posant-hi ni títols ni números, i les edicions renaixentistes van divergir significativament entre elles en l'assignació d'aquests. McVaugh s'ha decantat per emprar, sempre que ha estat possible, els títols i les divisions de l'edició de 1504, que a parer seu és la més reeixida. Aquesta decisió, així mateix, permet que futurs investigadors se serveixin de la seva edició i de les edicions renaixentistes amb més comoditat.

Jordi Bossoms Costa

Universitat Autònoma de Barcelona

